

REVOLUČNOSŤ A POKROKOVOSŤ DAVISTOV

ANDREJ SIRÁCKY

*Pred 40 rokmi vyšlo prvé číslo mladej socialistickej generácie
DAV*

Pred 40 rokmi nastúpila do verejného života na Slovensku socialistická generácia DAVu. Dnes už nikto nepochybuje o veľkom význame davistov v našom živote; mnohé výmysly, mýty a lži, ktoré sa okolo davistického hnutia nahromadili v období vrcholiaceho kultu osobnosti, dogmatizmu a deformácií socialistickeho vývoja, postupne sa odstraňujú. Treba priznať, že sa to deje najmä zásluhou našich mladých literárnovedeckých pracovníkov, ktorí načierali priamo k prameňom, umele konštruované tézy konfrontovali s faktickým materiálom a na základe dôkladnej sociologickej analýzy pokúšali sa naďalej — a pokúšajú sa, pretože bádanie nie je ukončené — utvoriť kritický, ale pravdivý obraz o činnosti davistov.

Problematika skupiny DAVu je veľmi zložitá, v rozmanitej, bohato členenej činnosti davistov je veľa rozporov i rozpačitých postojov; napriek už pomerne slušnej kritickej literatúre zostávajú ešte mnohé otázky neujasnené, nepochopené, nedopovedané. Keďže sa v tejto svojej úvahe o socialistickej generácii DAVu obmedzím hlavne na jej začiatok, nástup v našom živote, vedomý som si toho, že sa takto dotknem len časti problematiky DAVu a že si pokus o vymedzenie miesta davistov v našej literatúre, kultúre, vede a filozofii, v celom našom spoločenskom a politickom živote vyžaduje omnoho širší prístup k bádaniu. A to nielen pokiaľ ide o celkovú (nielen umeleckú a nielen ideologickú) činnosť davistov, ale aj so zreteľom na ich historické miesto v našej literatúre, vede a v celom spoločenskom živote.

Ešte i dnes, po 30 rokoch platí — prirodzene, s obmedzením, ktoré vyplýva z historicko-spooločenskej podmienenosti hnutia a z procesu neuzavretého poznávania — Urxovo hodnotenie DAVu.¹ E. Urx, jeden zo zakladateľov DAVu, po desiatich rokoch konštatoval, že DAV bol vždy verný revolučnému hnutiu proletariátu, že vedel vzdorovať prechodnej depresii a móde, že išiel s revolučným hnutím proti prúdu. Vedel sa od začiatku zbavovať živlov, ktoré do hnutia nepatril. Jeho členov charakterizoval ideologický rast a prehlbovanie marxistického

¹ DAV (1934), č. 2.

učenia. Toto úsilie davistov presahovalo rámec literatúry a kultúry a dotýkalo sa aj problémov filozofie, politickej ekonómie a praktickej politiky. Vo svojej činnosti davisti boli kritickí aj voči sebe. Veľkou zásluhou davistov bolo, že si vedeli získať dôveru širokých mas slovanského pracujúceho ľudu. Na druhej strane E. Urx bystro vystihol aj slabú stránku, nedostatky hnutia. Dnes však, po dlhšom časovom odstupe niektoré Urxove formulácie zdajú sa príliš tvrdé a príkro sebakritické. Nemožno súhlasiť s názorom, že práca davistov mala „akademický charakter“. Na začiatku, pri kolíske DAVu stála pomerne malá skupina, ktorá pôsobila hlavne na inteligenciu, študentov a kultúrnych pracovníkov. Ale davisti čoskoro prekonali túto „uzavretosť“ a postupne prenikali medzi robotníkov a medzi široké vrstvy pracujúceho ľudu na Slovensku. Súhlasiť možno s tým, že v zložitých pomeroch, v ktorých i sama komunistická strana musela zápasit o svoju revolučnú líniu, nemali ani davisti jasno v niektorých základných teoretických otázkach. Nedostatok dialektického prístupu k riešeniu ťažkých politických, sociálnych a kultúrnych problémov viedol u nich spočiatku aj k nerozhodnosti alebo prenáhlenosti v okciách i k blúdeniu a omylov v hľadaní filozofického a umeleckého výrazu, adekvátneho ich revolučnému nadšeniu.

Keď hodnotíme činnosť davistov ako celok, bez toho, že by sme sa púšťali do hlbšej analýzy, možno zistiť, že literatúra a umenie v ich tvorbe nemali samoúčelnú estetickú funkciu, ale boli živou súčasťou politického a spoločenského života. Filozoficko-ideologický aspekt je nerozlučnou, organickou zložkou ich literárnych, umeleckých snáh a činov. Ak literát (a nielen literát) žije s problémami svojej doby a chce ich riešiť podľa predstáv zakotvených v budúcnosti, tak musí mať otvorené oči a všetky zmysly, musí čerpať zo zložitosti a rozporov života a musí sa usilovať nielen o jeho pravdivé, hlboké poznanie, ale aj o jeho premenu. Umelec i vedec stáva sa spolutvorcom pomerov skutočnosti (a to nie je len realita každodennosti, ale aj realita snov a ideálov), a to v dialektickej rozpornosti: ak je spoločnosť reakčná, odsúdená na zánik, tak napomáha jej deštrukciu, ak ide o spoločenské, triedne sily, ktoré sú nositeľmi budúcnosti, tak im pomáha a slúži.

Urxovo hodnotenie činnosti davistov (a v tom sa zhoduje aj súčasná ideologická a literárna kritika, zbavená kultovských a dogmatických osidiel), kritika ich teoretických postojov i spoločenskej praxe vychádza z analýzy objektívnej situácie, v ktorej sa davistické hnutie rozvíjalo. Je tu jeden závažný fakt, ktorý ozrejmúje mnohé problémy: pôsobenie DAVu od začiatku až do konca sa rozvíjalo v podmienkach buržoáznej spoločnosti, v ktorej triedne i národnostné pomery boli veľmi zložené a v ktorej i marxistické myslenie muselo ťažko zápasit o právo na život. Slovenská „nezrelá“ buržoázia, utláčaná predtým cudzím kapitálom a maďarskou politickou nadvládou, nenechávala si ujsť príležitosť, aby za pomoci českej buržoázie sa vzťahovala a vyžívala sa v moci, ktorá jej spadla takrečeno „z neba“. Prirodzene, situácia sa komplikovala aj skutočnosťou, že Slovensko nielen hospodársky, ale aj kultúrne veľmi zaostávalo za Českými zemami. Hospodárska a kultúrna zaostalosť Slovenska vo veľkej miere determinovala i jeho politické a „národné“ postavenie v republike. Dá sa veľmi ľahko pochopiť, že davisti pod vplyvom revolučných udalostí vo svete si dost jasne uvedomovali

slovenskú biedu (i pomery v celej republike), a preto celkom zákonite obsahom ich činnosti bola kritika, analýza a odmietanie sociálne nespravodlivých pomerov. Treba však dodať, že z tejto negácie vyrastala v súlade s progresívnymi politickými tendenciami aj ich niekedy romanticky vyjadrovaná túžba a úsilie prispievať k budovaniu budúcej, novej, socialistickej spoločnosti.

Keď E. Urx po desiatich rokoch od založenia DAVu poukazoval na to, že davisti boli verní revolučnému hnutiu proletariátu, tak to znamená, že ich celková činnosť, nielen umelecko-literárna, ale aj politická, ideologická a filozofická, sa niesla v prvom rade v línii odmietania a rúcania kapitalistickej spoločnosti. Neboli jej spolutvorcami, ale rušiteľmi. Revolučné hnutie a revolta proti kapitalizmu a vojne bola vtedy na dennom poriadku v celej Európe a davisti vo svojich snahách a ideách boli posilňovaní najmä českými pokrokovými silami. Treba zvlášť podčiarknuť, že davistické hnutie počas svojej celej existencie sa nevzdávalo spojenia s českou socialitistickou avantgardou a so svetovým, predovšetkým sovietskym revolučným hnutím.

Prvoradou spoločensko-ideologickou funkciou davistickej socialistickej generácie bolo rúcať a rozkladať spoločnosť starú, uzavretú v jej sociálnej diferenciacii, spoločnosť zahľadenú viac späť, do minulosti než do budúcnosti. No treba povedať, že bolo ťažké orientovať sa po každej stránke v diani, ktoré v sebe obsahovalo nesporne aj pokrokové prvky, prvky národnodemokratickej revolúcie. Bola to buržoázna spoločnosť a v rozložení spoločenských síl najmä po roku 1921 prevládali reakčné a konzervatívne úsilia, no jednak v porovnaní s feudálno-buržoáznym Rakúsko-Uhorskom Československá buržoáznodemokratická republika bola pokrokom. Davisti v tejto zložitej a rozporuplnej situácii vedeli vyhmatať progresívne tendencie, oprieť sa o pokrokové sily v Čechách, o internacionalizmus a socializmus a formovať program boja novej socialistickej generácie.

Dve veci tu treba zdôrazniť. A v nich je daná aj dialektika, aj proporcie. Staré bolo príliš silné, triedna a spoločenská štruktúra sa podstatne nemenila ani v nových pomeroch a vzťah medzi vládnúcimi a ovládanými sa iba skomplikoval. Buržoázia bola prinútená uskutočňovať nevyhnutné sociálne reformy, aby sa zmierňoval tlak pracujúcich, vyburcovaných zo stáročnej letargie. Za tejto situácie sociálna analýza a jej umelecký obraz a zámer sa koncentrovali na deštrukciu, na demystifikovanie, na kritiku a odmietanie existujúceho spoločenského zriadenia. V tomto zmysle možno hodnotiť aj ich ideologické a politické pôsobenie. Že tento negativizmus bol často priamočiary, unilineárny, to má svoje historické, spoločenské aj psychologické príčiny. Bolo tu samou logikou vecí viacej negativizmu. Ale to negatívne bolo pozitívne z hľadiska vývoja spoločnosti, z hľadiska vzdialenej perspektívy — socializmu a komunizmu.

Polarita týchto dvoch kategórií -- negativizmu a pozitivizmu je vo veľkej miere kľúčom pre pochopenie mnohých rozporov a problémov v činnosti DAVu (napr. ich pokroková, socialistická ideológia, ale podhliehanie určitým „dekadentným“ a „mystickým“ vplyvom v ich literárnej tvorbe).

To, myslím, neplatí len v prípade skupiny DAV. To je zákonitosťou každej epochy: boj medzi starým, odchádzajúcim a novým, rozvíjajúcim sa. Existujúcu situáciu, sociálnu štruktúru treba najprv rozložiť, aby sa otvorila perspektíva.

To je tá deštruktívna funkcia davistov, tak rozhorčene odmietaná ľavým aj pravým krídlom slovenskej buržoázie. No táto činnosť nebola len literárna, a neohraničovala sa len na DAV. Davisti zasahovali do všetkých oblastí spoločenského života: do literatúry, umenia, politiky, ekonómie, filozofie. Neboli uzavretí do seba, neizolovali sa ani v skupine, ani v časopise, ale prenikali rozličnými cestami do všetkých spoločenských vrstiev.

Pri rešpektovaní mnohotvárnosti a diferencovanosti (i rozporných prvkov) hnutia v rámci základnej progresívnej, socialistickej orientácie treba vidieť túto totalitu DAVu. Nemožno vyzdvihovať len jeden aspekt, ideológiu, politiku, literatúru, umelecké experimenty, rozpornosť štýlov, i nábehy k formalizmu (spočiatku) a pod. V spoločenskej činnosti sú všetky tieto aspekty, vystupujúce do popredia podľa meniacej sa situácie (napr. časopis sa menil z umeleckej revue na kultúrno-politický časopis).

No v tejto totalite je obsiahnutý veľmi dôležitý prvok: progresívnosť, socializmus, internacionalizmus, bojovnosť, pohrdanie zaostalosťou, konzervativizmom, mýtvou tradíciou.

A tu vznikajú problémy, ak túto totalitu pohľadu, presvedčenia a činov premietneme na rovinu umelecko-literárnu. Ale vždy v spojitosti s ideológiou, so spoločenskou angažovanosťou davistov.

Rozhodujúci v tomto ohľade je osudový zážitok davistov ako generácie bezprostredne povojnovej, zataženej výchovou i samým životom, deštruktívnosťou prvej svetovej vojny. Hrôzy vojny, dezintegrácia a deformácia ľudí, zverskosť a zvrhlosť kapitalizmu, mnohými osobne pocítovaná — to všetko viedlo u davistov k nesmiernej nenávisti voči spoločnosti, ktorá sa nevzdávala tohto prekliateho dedičstva. Naopak, po porážke robotníckej triedy u nás roku 1921 sa nové panstvo upevňovalo a postupne sa odbúravalí vymoženosti dosiahnuté pod tlakom ruskej revolúcie roku 1917. Tu je vysvetlenie, prečo davisti takrečeno bez rozdielu a generálne odmietali spočiatku domáce kultúrne (i literárne) dedičstvo. (Nie tak jednoznačne: bol tu napr. obdiv pre I. Krasku, pre Janka Kráľa a pod.).

Problém kultúrneho dedičstva v súvislosti s davistickou kritikou „slovenskej minulosti“ je veľmi zložitý. Nemožno ho riešiť bez dôkladného preskúmania príslušných materiálov. No mnoho vysvetľujú podľa mojej mienky ich polemiky s Janšákom, Št. Krčmériym a inými. V tejto súvislosti chcem povedať len niekoľko slov.

Na báze nástupu nového generačného hnutia je pochopiteľná určitá jednostrannosť orientácie so zreteľom na perspektívny cieľ. Mladá generácia na Slovensku (príznačne pre jej internacionalizmus je aj toto: nebolo založené Voľné združenie slovenských socialistických študentov, ale Voľné združenie študentov socialistov zo Slovenska) v otázke kapitalizmus—socializmus, nacionalizmus—internacionalizmus, buržoázia—proletariát nemohla prichádzať so žiadnym kompromisom. Potrebné bolo dištancovať sa od nositeľov buržoáznej ideológie a jednostranné triedne (a treba dodať, spočiatku ani stranicky nie celkom vyhranené) stanovisko davistov sa prejavovalo aj v tom, že sa spolu s buržoáziou a s jej protiludovou politikou odmietala aj slovenská kultúrna minulosť. Nebol nám ešte celkom

jasný pojem o dvoch kultúrach v jednom národe. Boli sme stúpecami revolučnej ideológie, socialistického, proletárskeho umenia. Už roku 1923 písal napr. Daniel Okáli o tom, že literárne dielo nemožno hodnotiť podľa „starého myšlienkového procesu“, že musí „tendenciou revat“, ale tá musí byť v diele, v obsahu, a nie vo vonkajšom kriklúnstve. Pre nás to znamenalo rozbitie starých foriem spoločenských i kultúrnych a v literatúre odmietanie idealistického svetonázoru, s čím sa spájala aj tradičná, realisticky popisná forma. Revolučná ideológia si vyžadovala aj revolúciu v metóde, v spôsobe stvárňovania skutočnosti. Odmietanie starého obsahu znamenalo pre nás i rozbíjanie starých foriem; odmietanie statickej, rozvláčnej popisnosti a hľadanie novej formy, metódy, výrazovosti a nových štylistických prostriedkov. Že sme sa pritom snažili absorbovať čo najviac výbojov moderného umenia (expresionizmus, konštruktivizmus, symbolizmus, futurizmus, exotika, poetizmus, nadrealizmus a pod.), je viac než samozrejmé. Exotika a únik do vysneného budúceho sveta znamenal pre nás útek od domácich pomerov, od tradície, a v literatúre aj od realizmu, ale aj od teologizmu a idealizmu a precitlivého, romantického nacionalizmu. Boli sme vyznavačmi zjednodušenej koncepcie spojenia teórie s praxou. Jednotu svetonázoru (idealizmu) aj umeleckého stvárňovania (štýl, realistická metóda) predstavovali pre nás slovenskí klasici. Nediferencovali sme na rovine umeleckého stvárňovania, pretože sme s idealistickým svetonázorom spájali triednu príslušnosť. A ak sme aj u našich klasikov — realistov pozorovali spoločenskú kritiku, tak sme ju považovali za kritiku z pozícií vlastnej triedy. Veľmi konkrétne na to poukázal D. Okáli v Pravde pri rozboře Timravinej novely Záplava.²

S kritikou domácich pomerov bol logicky a zákonite spojený aj náš „útek“ do inej reality, do sveta socializmu. Ale kde bola táto nová realita? Bola vo svete od nás vzdialenom, takmer hermeticky uzavretom — v Rusku. A u nás? Len vo fantázii, vo vysnených obrazoch, kde socialistická skutočnosť nevyhnutne brala na seba exotické a symbolické tvary a výtvary nespútanej až fantastickej obrazotvornosti. No v nich, v týchto zvláštnych a divokých obrazoch a deformáciách sa skrývala ostrá kritika, satira a spoločenský a politický protest (revolta). Žiada sa práve tu povedať, že táto kritika týkala sa i vlastných radov: porovnaj kritické hodnotenie DAVu E. Urxom roku 1934, ostrú kritiku tvorby Jilemnického, básní Novomeského a Poničanových Okálím, Clementisovu požiadavku povedať otvorené slová do vlastných „radov“ a pod.

V určitom zmysle možno povedať aj o davistoch, čo vyhlásil krátko pred svojou smrťou Tristan Tzara o dadaizme: „Dnes by som mnohé veci písal ináč. No vtedy miešal som myšlienky s poéziou, fantáziu so skutočnosťou. Možno bolo to vtedy revolučné, ale revolúcia je tiež v pohybe.“

Revolučnosť a pokrokovosť DAVu má tiež svoje historické miesto. Každé hnutie sa časom prežije, a tak je to aj s davistickým. Dialektika a dôkladná sociologická analýza má ukázať podmienky, za akých sa davistické hnutie rozvíjalo. má odkrývať základné znaky (vnútornú podstatu) i vonkajšie prejavy samého hnutia, zisťovať špecifické prvky v kontexte podobných hnutí; zisťovať, v čom

² D. Okáli, DAV a spoločenská funkcia literatúry, Pravda 19. mája 1964.

sú skutočné hodnoty a aké bolo základné riešenie hlavných literárnych a filozofických otázok. A napokon, bude treba kriticky a objektívne prehodnotiť etapu, v ktorej sa prejavovali úsilia základne deformovať a sfaľšovať úlohu DAVu vo vývoji našej spoločnosti. Je potrebné sledovať osudy davistov vo vývoji, i po zániku DAVu, ich činnosť verejnú, politickú, vedeckú a literárnu v posledných rokoch pred vojnou, za vojny, v zahraničí, za Slovenského národného povstania, za tzv. slovenského štátu i po oslobodení. Domnievam sa, že marxistická kritika procesu hodnotenia DAVu bude dobrou školou marxizmu, zásadovosti a vedeckej statočnosti a súčasne dôkazom toho, ako neobyčujne ťažko je vymaniť sa z osídiel dogmatizmu a subjektivismu. Len po takejto dôkladnej analýze ukážu sa spoločenské, ideologické a literárne dôsledky davistického hnutia a bude možná jeho konfrontácia s dneškom. Ukáže sa napr., že problémy a rozpory charakterizujú aj vývoj P. Jilemnického a E. Urxa a že dialektika a polarita bola aj v ich tvorbe a živote a že aj ich vývoj nebol len jednoznačne a priamočiaro pozitívny. Ako v každom literárnom a ideologickom hnutí, tak aj v davistickej skupine (ktorá ako taká nebola jednotlivá, ale členená po mnohých stránkach) boli rozpory, zvraty a rozbehy, dejinami a spoločenskými podmienkami daný stupeň a hranica ich vývoja a pôsobenia. Davisti viedli boj za socializmus, za pokrok a nové životné podnety a ideály v podmienkach zahraničnopoliticky i vnútropoliticky zložitých, ťažkých. Nemohli ani oni celkom prekročiť svoju dobu a vystupovať v úlohe prorokov a neomylných vedcov a umelcov. No prekračovali svoju dobu v tom, že nepovažovali existujúce spoločenské pomery za trvalé, ale videli už zárodoky nových čias: komunizmu. V tejto perspektíve, v ohraničenosti i slabosti, vo svojich sociálnych víziách, v tvorbe filozofickej i literárnej i v politických akciách boli silnejší ako vtédajší mocipáni, proti ktorým bojovali a neraz aj prehrávali.

Nemožno, prirodzene, popri kladoch a nepochybne pozitívnom prínose nevidieť v činnosti DAVu aj nedostatky, chyby a omyly, historicky podmienené blúdenia a hľadania. Viem veľmi dobre, bez toho, že by som veci hlbšie analyzoval, že mnohé slabé miesta v činnosti a vývoji davistov dajú sa vysvetliť ich mladostou, bojovnosťou a nerozvážnosťou, ale boli to aj teoretické nedostatky, malé životné skúsenosti i akýsi pocit, psychický stav (aspoň spočiatku) určitej osobitosti a len voľnej viazanosti so stranou, s robotníckou triedou, s ľudom. No postupne tieto nedostatky odstraňovali a zo samého hnutia vyšli nielen cenné umelecké diela P. Jilemnického a L. Novomeského, ale aj — teoreticky na vysokej úrovni — filozofické, politické, ekonomické a literárnovedné úvahy E. Urxa, L. Szántóa, V. Clementisa, D. Okáliho a i.

Myslím si, že úlohou dnešnej socialistickej generácie, umeleckej a vedeckej, je na jednej strane nadväzovať na davistickú tradíciu a na druhej strane prekonávať davistické dedičstvo, prehľbovať a znásobovať to, čo v ich diele bolo pozitívne, trvalé a čo prežíva aj fyzickú smrť mnohých z nich, ktorí už nie sú medzi nami.